

MONTSERRAT QUESADA

COM ESCOLTAR LES FONTS ABANS D'ESCRIURE

Són molts els estudiosos del Periodisme que han treballat el tema de les fonts d'informació, des dels punts de vista més diversos: el concepte, les possibles tipologies, les diferents classificacions—segons que s'hagin volgut fixar en la seva naturalesa o en l'actitud que mostren les fonts davant els periodistes— i, en fi, alguns altres aspectes. No és de res d'això, però, del que m'agradaria parlar en aquest article.

El títol "**Com escoltar les fonts abans d'escriure**" m'ofereix l'oportunitat, si més no, de reflexionar des d'un altre angle, sovint descuidat per la bibliografia especialitzada: em refereixo als problemàtics malentesos que, de tant en tant, vénen a enterbolir les, de vegades, conflictives relacions entre les fonts d'informacions i els periodistes.

L'origen d'aquests conflictes sovint el trobem enquistat en l'arrel dels mecanismes processuals pels quals els periodistes obtenen informació de les fonts. D'aquests processos, voldria destacar-ne quatre:

— *els dossiers informatius* facilitats pels gabinets de comunicació o els protaveus de les fonts;

— *les conferències de premsa*;

— *les converses telefòniques*; i

— *les entrevistes cara a cara* amb les fonts.

M'agradaria apuntar algunes qüestions de cadascun d'aquests quatre processos, ja que és en el seu decurs on es produeixen els conflictes, les

disfuncions i els malentesos que sovint veiem reflectits en la premsa, i dels quals l'opinió pública responsabilitza majoritàriament els periodistes, tot i que moltes vegades aquest és el mèrit exclusiu de les fonts, que saben guanyar-se les audiències dels mitjans per a les seves causes.

Els dossiers informatius

L'obtenció d'informació a través dels *dossiers informatius* que faciliten els gabinets de comunicació és el procés menys conflictiu, pel que fa a la relació periodista-font. També és, però, el més limitat per a l'obtenció d'informació: els periodistes no troben per escrit res més, però tampoc res menys, que allò que les fonts els vulguin donar. És, per tant, una informació tancada, sovint propera a la publicitat encoberta, que, malgrat tot, presenta un gran avantatge: el fet que aquests dossiers es faciliten amb suport paper, mitjançant textos escrits que substitueixen la relació personal entre el periodista i la font, la qual cosa pot estalviar errades en la difusió de la informació. Conseqüentment, les sospites —si no volem parlar d'acusacions— que recauen sobre els periodistes per no respectar els continguts i el sentit de les informacions queden, en aquest procés, remarcablement minvades.

Les conferències de premsa

Quan la informació s'obté d'una *conferència de premsa*, el conflicte ja pot fer acte de presència, pel fet que aquest procés dóna l'oportunitat al periodista d'ampliar la informació fent preguntes orals a les fonts. No hi hauria conflicte, ni tampoc més informació addicional, si els periodistes es limitessin a escoltar el que diu la font i reproduir els seus enunciats en un text periodístic, però la realitat professional ens mostra un altre funcionament molt diferent.

En termes generals podríem distingir quatre tipus de fonts que, enfrontades a una audiència de periodistes, acostumen a crear conflictes informatius:

1.— Les fonts que informen de **temes molt especialitzats o tècnics**, i troben davant seu periodistes generalistes que no poden fer altra cosa que restar en el nivell més superficial dels enunciats. Malgrat que prenguin la precaució d'enregistrar tot el que es diu, sovint la manca d'especialització en la temàtica de la conferència es tradueix en inexactituds que després obligaran a revisions i rectificacions, en detriment d'una bona imatge professional del periodista i del mitjà pel què treballa.

2.— **Les fonts poderoses** amb suficient autoritat davant els mitjans de comunicació com per negar-se a respondre públicament les preguntes que no tinguin relació directa amb el tema de la conferència. Són aquelles fonts que, quan el periodista assaja de capgirar, o simplement desviar, la temàtica de la roda de premsa, responen amb el clàssic "*això no toca*". De fet, i si em permeten de fer un petit incís en aquest punt, m'agradaria fer notar que aquesta és la principal raó per la qual els periodistes investigadors no

acostumen a assistir a les conferències de premsa: no obtenen mai res d'interessant per a la seva feina d'investigació, ja que les fonts juguen aquí amb l'avantatge de tenir els micròfons de la seva banda. Com professionals especialitzats a trobar la informació que no està a l'abast de tothom, i val a dir que de vegades sense mirar-s'hi gaire amb els mitjans que utilitzen per aconseguir-la, saben molt bé que la "mise en scène" d'una conferència de premsa dóna tot el protagonisme i, per tant, tot el control de la situació a la font experta en adreçar-se als periodistes; això implica que els professionals de la informació s'hagin de supeditar a unes regles del joc difícilment alterables, i poc favorables als seus objectius.

3.- **Les fonts enganxades al "no comment"** que saben traure's de sobre els periodistes impertinents amb aquelles dites simpàtiques de "*esto es otro cassette*". Són fonts, per tant, que mostren, sense miraments, la voluntat de dir allò que volen dir, i res més. Utilitzen les conferències de premsa pels seus interessos exclusius, fins al punt que, la majoria de vegades, podrien substituir sense cap pèrdua d'informació destacable aquestes conferències de premsa pels habituals "comunicats de premsa".

4.- L'últim grup de fonts el componen aquelles a qui, de manera conjuntural, els pertoca parlar de **temes conflictius** i, davant la sospita de no ser adequadament enteses pels periodistes, es neguen a fer declaracions. Els darrers escàndols de corrupció política i financera —el cas Filesa, el cas Planasdemunt, etc.— ens serviren d'exemple per posar nom i cognoms a la mena de fonts tancades a què m'estic referint.

Les converses telefòniques

Amb un grau més alt de conflictivitat trobem *les converses telefòniques* amb les fonts, sobretot perquè la major part dels periodistes, i aquí hem de fer excepció amb els periodistes del mitjà radiofònic, encara no s'han decidit a prendre mesures de prevenció que els protegeixin contra els anomenats "**malentesos**". M'estic referint al fet que encara no és habitual, si més no entre els periodistes que es dediquen a la informació diària o d'actualitat, la pràctica d'enregistrar les seves converses telefòniques, amb el permís de les fonts o sense. Recordem que, segons la legislació vigent en aquesta matèria, sempre que el propi periodista intervingui en la conversa telefònica no estarà fent res d'il·legal ni res que pugui ser qualificat per un tribunal de justícia com a intromissió il·legítima en la intimitat de la font. I insisteixo en la conveniència que es prenguin aquestes precaucions perquè és just en aquestes converses telefòniques on poden començar els veritables conflictes. Ja ho sabem, el més probable és que diguin que no han dit allò que el periodista diu que han dit, i el periodista no tindrà res més que la seva paraula i la seva credibilitat davant els lectors per defensar-se de les acusacions d'inexactitud i de tergiversació a què sovint està sotmès.

Es tracta, fonamentalment, d'un conflicte que pot posar en perill la relació entre la font i el periodista implicats, i també es tracta d'un judici

davant l'opinió pública; un plet social que, a hores d'ara, es continua decantant a favor de la font, si més no mentre els periodistes no aconsegueixin assolir de manera definitiva i general la credibilitat que hauria de ser inherent a l'exercici de la professió per funcionar correctament en una democràcia de Dret. Aquesta mena de situacions conflictives només tenen una excepció: les fonts a l'estil d'Alfonso Guerra, més desacreditades que els periodistes, fins i tot.

Les entrevistes cara a cara

El punt àlgid d'aquesta conflictivitat es materialitza en la rutina professional d'escoltar les fonts mitjançant *les entrevistes cara a cara*. Per telèfon és possible, la qual cosa no vol dir probable, que el periodista cometi alguns errors de transcripció de dades i, fins i tot, d'interpretació de la informació. En canvi, en una entrevista cara a cara amb la font, aquesta possibilitat sembla que hagi de quedar fora de lloc.

Malauradament, de l'acte concret d'entrevistar o parlar amb les fonts tampoc s'ha fet gaire recerca teòrica, amb la corresponent anàlisi de les múltiples situacions i les també múltiples relacions que es poden donar, hipotèticament, entre ambdues parts. Alguns dels teòrics que han abordat amb més dedicació aquesta problemàtica, des d'un punt de vista pràctic, que és el que ara ens interessa, són els integrants de l'anomenat Grup de Missouri, de l'Escola de Periodisme de Columbia, als Estats Units.

És remarcable la insistència amb la que aquest grup afirma que una de les rutines insalvables que cal fer bé abans d'abordar l'entrevista amb una font és la preparació minuciosa i detallada de l'encontre, per la qual cosa recomanen l'elaboració d'un qüestionari acurat i precís, malgrat que tampoc s'estalvien d'afegir que, després, en el desenvolupament de l'entrevista, és freqüent que el periodista no pugui o no consideri oportú utilitzar-lo. Per què, doncs, aconsellen esmerçar temps i esforç en la preparació d'aquest qüestionari? Diuen que el fet d'haver-lo preparat comporta l'oportunitat de reflexionar sobre el ventall de possibles respostes que podria donar la font i, per tant, en el moment de la realització de l'entrevista, el periodista es trobarà que ja té un percentatge important de feina feta per endavant. És així com podrà mostrar —diuen els teòrics de Missouri— una actitud més disposada a "**escoltar**", sobretot perquè es trobarà amb respostes de la font que ja havien estat contemplades durant la preparació del qüestionari i, per tant, només s'haurà d'esforçar a "**escoltar**" i, és clar, "**entendre**" les respostes noves en què no hi havia parat esment. Això no hauria d'implacar, però, que el periodista fes una comprensió selectiva massa radical de les respostes de la font que el portés a no retenir les respostes noves o no previstes durant la preparació del qüestionari.

En aquest punt cal cridar l'atenció sobre un altre aspecte fonamental i inseparable del fet d'entrevistar: és la necessitat de "**comprendre**" les fonts, i no només "**entendre**" el que ens diuen. De vegades, en el trajecte

que va des d'escoltar una font fins a reproduir les seves paraules mitjançant cites, el periodista canvia el sentit de les declaracions, suposem que sense adonar-se'n, en una flagrant errada de competència professional. Aquest és, com tots sabem, un dels principals esculls que pot posar en perill la relació font-periodista i l'origen d'alguns desmentits o peticions de rectificacions per part de les fonts que tant de mal solen fer a la professió periodística.

"Entendre" les fonts vol dir, inevitablement, ser competent en l'àmbit de què parlen, tant en el nivell del llenguatge especialitzat, com en el de comprensió del funcionament estructural d'aquest àmbit. Sense ànim de convertir aquest article en un text reivindicatiu de l'especialització professional dels periodistes, la qual cosa no em sembla ja necessària, no puc estar-me d'insistir en la necessitat que els periodistes siguin alguna cosa més que simples transmissors de les declaracions formals dels protagonistes de les notícies.

"Entendre" les fonts vol dir, també, estar preparat i capacitat per copsar tota aquella informació que no es vehiculada a través del llenguatge formal. Això significa que el periodista ha de mostrar una gran capacitat "d'observació", doncs ha de ser ben conscient que hi ha un flux important d'informació que no es materialitza mitjançant les paraules, sinó a través d'un altre sistema de comunicació molt més complex, potser per més desconegut, que és el sistema de comunicació no verbal.

Efectivament, els gestos, el ritme del diàleg, les pujades de to en les paraules de l'entrevistat, els silencis; tot plegat informació valuosa per escoltar, i entendre —insisteixo—, el que de manera no explícita ens està indicant la font. L'observació i, és clar, la comprensió de tot aquest sistema de comunicació i, per tant, l'aprehensió de tota aquesta informació "subliminal", pot facilitar la tasca de portar l'entrevista cap al terreny menys desitjat per la font, però potser també el més útil per a l'opinió pública.

Per últim, vull afegir que "entendre" les fonts vol dir també "posar-se en el lloc de", "fer-se càrrec", "apropar-s'hi", etc. La nostra premsa viu una dècada de periodisme agressiu, enfrontat a les fonts d'informació poderoses, especialment les que controlen el flux més quantios d'informació política i econòmica; una actitud agressiva que es tradueix sovint en un diàleg pujat de to on ningú no escolta a ningú. Ja em semblaria bé aquesta actitud agressiva, si més no com actitud eficaç per desenmascarar els globus-sonda i les declaracions interessades, llançades per despistar o desinformar els ciutadans. Em sobta, en canvi, que no sigui aquesta actitud, ni gairebé cap altra, la que els periodistes mostren regularment davant **les fonts tancades**, aquelles a les quals la legislació, la tradició i alguna altra excusa de pes deixen fora dels canals habituals de transmissió de la informació. I cal tenir en compte aquestes fonts tancades, en les rutines professionals dels periodistes, perquè són fonts que també guarden informació d'interès públic, de vegades informació de més interès que no

pas la que puguin oferir les fonts poderoses. Sorprenentment, l'habitual dificultat d'accés a aquestes fonts es converteix en un eficaç element dissuasori perquè els periodistes les deixin fora de les seves agendes.

No vullacabar aquest article sense dir que un bon professor de Periodisme hauria d'estendre les seves ensenyances al fet de mostrar als seus alumnes l'actitud adient davant de cada font: a les fonts que parlen, diguin o no diguin la veritat, se les ha d'escoltar i entendre –i això requereix un determinat grau d'especialització en el seu àmbit, si més no per detectar les mentides i posar-les en evidència i, si aquest no és el cas, per informar fidelment als lectors de les seves paraules. A les fonts que no parlen, les que per tant no diuen res, se les ha de portar al terreny del diàleg, i això pot justificar una actitud dura, de periodista investigador –o d'inquisidor, com a alguns els hi agrada de dir.

El procés d'escoltar les fonts es tanca, finalment, amb la fase que té a veure amb la redacció i estructuració dels textos que recullen les declaracions de les fonts, de la qual alguns dels altres articles d'aquest número de "Periodística". Jo només voldria afegir una consideració d'interès general, que fa referència al tema de l'exactitud i la precisió en la reproducció de les declaracions aconseguides pel periodista. En refereixo a l'evidència que no només estem davant d'una qüestió d'importantíssimes implicacions ètiques i jurídiques. Recordem la vigència de la Llei de Rectificació, que obliga els directors dels mitjans, seguint el tràmit legal, a publicar les rectificacions que demanin les fonts queixoses de no haver-les escoltat o interpretat correctament. Estem sobretot davant el fet que, si els periodistes no assoleixen el significat profund de la informació que faciliten les fonts, si es queden en la literalitat i, per tant, la superficialitat de les seves paraules, no podran detectar els gols que, en forma de buits informatius, les fonts marquen als periodistes per eludir les preguntes comprometedores. És potser en aquest àmbit on el treball dels informadors troba el millor terreny per endegar i desenvolupar investigacions que habitualment es deixen passar de llarg. I aquest punt és especialment greu per a la salut professional dels nostres mitjans de comunicació, en un moment en què sembla tòpic però adient comparar-se amb altres països de la Comunitat Europea. Un petit estudi del volum d'investigacions publicades en la premsa europea, i del número de periodistes investigadors contractats en plantilla en aquests països, ens podria donar la clau de les nostres, encara, diferències.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

GOMIS, Lorenzo. *"Teoría del periodismo. Cómo se forma el presente"*. Barcelona: Ed. Paidós, 1991.

MARTÍNEZ ALBERTOS, José Luis. *"La función "agenda-setting" en los enfrentamientos prensa-poder"* en **PERIODÍSTICA**, núm. 4, pp. 34-48, Barcelona, Societat Catalana de Comunicació, 1989.

QUESADA, Montserrat. *"La entrevista: obra creativa"*. Barcelona, Ed. Mitre, 1984.

QUESADA, Montserrat. *"La investigación periodística. El caso español"*. Barcelona, Ed. Ariel, 1987.

RODRIGO, Miquel. *"La construcción de la noticia"*. Barcelona, Ed. Paidós, 1989.

SHERWOOD, Hugh C. *"La entrevista"*. Barcelona, Ed. Mitre, 5ª ed., 1976.

THE MISSOURI GRUP. *"News Reporting and Writing"*. New York, St. Martin's Press, 2ª ed., 1985.

TUCHMAN, Gaye. *"La producción de la noticia"*. Barcelona, Ed. Gustavo Gili, S.A., 1983.

VILLAFANÉ i altres. *"Fabricar noticias. Las rutinas productivas en radio y televisión"*. Barcelona, Ed. Mitre, 1987.